

***Llibre de la Cort del justícia Pere Penedés (Alcoi, 1320)*, transcripció, Josep Lluís Santonja i Vicent Cabanes; estudi lingüístic i glossari, Vicent Cabanes, Alcoi, Arxiu Municipal d'Alcoi, 2021, 790 p., ISBN: 0978-84-16186-33-40.**

El *Llibre de la Cort del justícia Pere Penedés (Alcoi, 1320)* és el volum més complet conservat dels registres judicials de més antiguitat de l'Arxiu Municipal d'Alcoi. L'edició i estudi d'aquest llibre permet reconstruir l'activitat d'aquest tribunal i estudiar la societat, l'economia i les famílies de la localitat. A més a més, ha possibilitat l'estudi de la llengua del segle XIV, en un estadi lingüístic, com diuen els autors, en procés de conformació, la qual sovint recull la repetició de formularis jurídics que presenten moltes variables a causa de l'acció dels diversos escrivans. Igualment, com ocorre en general amb aquesta classe de textos, sobretot a través dels fragments en estil directe, permet copsar el registre col·loquial antic.

En la «Introducció», després d'una breu i precisa exposició dels objectius, en el llibre s'analitza amb detall el context històric i documental. Es repassen especialment les funcions del justícia, que exercia el seu ofici en la cort, «nom que rebia el conjunt d'oficials que conformaven el tribunal de justícia, així com les dependències on s'impartia la llei i s'ubicava la presó» (p. 29).

Entre el personal auxiliar del justícia que executava diverses tasques per al tribunal, destacava l'escrivà. Aquest enregistrava per escrit en el Llibre de la Cort tots els plets que s'hi desenvolupaven, i se n'encarregava de la custòdia. Per privilegi de Jaume I, el Llibre de la Cort havia d'estar escrit en «romanç», i recollia tots els clams, denúncies i acusacions, així com totes les actuacions posteriors, i era, per tant, el document legal del judici.

També rep atenció la dinàmica judicial de l'època i es repassen els assumptes dels quals s'ocupava el justícia, tant en la jurisdicció civil com criminal. En el primer cas, la casuística es distribuïa en tres àmbits: reclamació de deutes, dret familiar i delimitació de les propietats, i en el cas de la jurisdicció criminal en primera instància,

el justícia local havia d'ocupar-se sobretot dels delictes contra la propietat i dels delictes contra les persones. En el *Llibre de la Cort del justícia* d'Alcoi de 1320 es poden trobar exemples dels diversos delictes.

Segueix una detallada «Descripció del volum» (p. 60-64) i l'exposició dels «Criteris de transcripció» (p. 65-66). Seguint aquests criteris, es fa la «Transcripció» del *Llibre de la Cort del justícia Pere Penedés* (p. 67-299).

En l'extensa secció d'onomàstica (p. 303-398) hom fa una relació dels cognoms present en el *Llibre de la Cort* per ordre alfabètic, seguits de la pàgina o les pàgines on apareixen i, quan cal, de la procedència. S'hi inclouen també anotacions etimològiques sobre l'origen dels cognoms.

L'anàlisi dels cognoms del *Llibre de la Cort del justícia* d'Alcoi que es poden associar amb el lloc de procedència o d'habitatge mostra una procedència «de gairebé totes les comarques catalanes» (p. 304). Un alt percentatge es pot relacionar amb l'entorn d'Urgell-Lleida, «però el més gran correspon a les demarcacions de Girona, Barcelona i Tarragona». Encara que amb una presència molt menor, es destaquen les relacions amb l'entorn aragonés, navarrés (Olite), i fins i tot èuscar, asturleonés, murcià, amb les regions històriques franceses de Picardia, Normandia, Aquitània i Occitània, i italianes de Calàbria. S'estudien a continuació els noms de pila, masculins i femenins, acompanyats de l'article de tractament emprat en cada cas, i, pel que fa als cognoms, s'hi estudien l'origen i el significat.

En el capítol dedicat a la toponímia (p. 399-417), Vicent Cabanes recull per ordre alfabètic la relació de topònims que apareixen en el *Llibre de la Cort del justícia* d'Alcoi, classificats en quatre apartats: toponímia major, toponímia menor, toponímia històrica sense correspondència actual i toponímia onomàstica.

Segueix l'estudi lingüístic, que ocupa gran part del llibre (p. 421-625). Com afirma Cabanes en les conclusions d'aquest estudi, «l'anàlisi de la llengua del primer quart del segle XIV ha estat l'objecte impulsor i prioritari» d'aquest llibre (p. 778), pel valor que té per a la història de la llengua catalana.

En l'apartat de les grafies (p. 421-435), Cabanes destaca la vacil·lació entre diverses formes alternatives, que explica pel fet que la llengua es trobava aleshores «en procés de conformació» (p. 779). De fet, aquesta vacil·lació gràfica era prou habitual en els textos en català medieval. A més, entre les diverses particularitats gràfiques, l'autor destaca el cultisme gràfic dels mots *Xristi* i *xristià*, la doble grafia *tl* i *tll* en el mot *batle*, *batlle*, l'ús duplicat no etimològic de les consonants *pp*, *nn* i *ff*, o la presència d'alguns casos del dígraf *ch* en la representació del so palatal africacat sord, sobretot en noms propis, on deu explicar-se per influència castellana o aragonesa, com el topònim *Chiva* o l'antropònim *Sancho*.

Quant al vocalisme tònic i àton (p. 436-442), l'autor destaca les alternances entre *a* i *e* àtones a causa d'assimilacions i dissimilacions o per errades de còpia, la conservació dels hiats (*creegut, fees, proveesquen*, etc.) o la distinció entre *a* i *e* àtones en posició final, com és habitual en valencià, «amb alguna mostra de neutralització a causa de l'acció d'un escrivà pròxim en articulació i grafia a l'occità o al rossellonès» (p. 436). Pel que fa al consonantisme (p. 442-456), Cabanes destaca, entre altres particularitats, l'alternança *b, v* intervocàliques en *atrobat, atrovat*, les diverses variants formals procedents de l'adjectiu llatí *SALVUS*: *salv, saul, salvo, sal, sàuul* i *sàlvul*, alguns casos d'apòcope de la *r* en el grup consonàntic *rs* (*dinés, leudés, peatgés*, etc.), la vibrant epentètica a final de mot en *déurer* 'deure' i *térmer* 'terme', o l'alternança *sc, xc* en els mots amb *s* davant oclusiva velant sorda (*proçeescha / proçexca, pusca / puxca*).

La morfosintaxi ocupa la major part de l'estudi lingüístic (p. 457-592). Sense voluntat d'exhaustivitat, repassem a continuació alguns dels aspectes tractats en aquest estudi. Respecte al gènere, els adjectius *dolç* i *vert* són invariables en femení. Els substantius i adjectius femenins acabats en *a* formen el plural en *es*, però en els mots *penyoras* i *fadigas* es troba el plural femení en *as*. Cabanes les considera formes estranyes, que «no podem considerar-los com a vocals neutres» (p. 461). D'altra banda, els noms acabats en vocal tònica, que en llatí anava seguida de *N*, fan el plural amb *ns*, però s'hi observen alguns exemples de *s* (*homes, termes*).

Les formes de l'article determinat més habituals en el *Llibre de la Cort del justícia* d'Alcoi (1320) són *lo, los*, com correspon al català medieval, i molts dels casos de les formes reforçades *el* i *els* que hi apareixen responen, com diu Cabanes, a explicacions particulars. L'anomenat article salat només es troba en la formació d'antropònims: *Çaffont, Çolivella, Descamps*, etc. L'article de tractament *en, na* es fa servir profusament davant el nom de cristians i cristianes mentre que en general s'omet davant els noms dels menors d'edat, de les persones d'estament inferior i en molts altres casos «per probable inatenció de l'escrivà» (p. 781). El tractament de *don* es fa servir per al fill del rei, i *dona* per a dones cristianes de l'estament alt i nobiliari, alternant amb l'article *na*.

En els determinants demostratius apareixen els tres graus, si bé el demostratiu de segona persona té molt escassa vitalitat. En els pronoms demostratius només s'hi documenten els de les persones primera i tercera. Els demostratius neutres presenten dos únics graus referencials: proximitat (*açò, ço*) i llunyania (*allò*). En el cas dels possessius, com és habitual en català antic, les formes àtones de tercera persona són més nombroses que les tòniques.

Quant als pronoms personals, les formes àtones tenen, segons Cabanes, una consideració especial, tant per la seua freqüència d'ús, que l'autor explica com una conseqüència del llenguatge jurídic, com perquè s'hi fan servir amb totes les variants

formals (plena, reduïda, elidida i reforçada). Analitza amb detall les diverses formes i funcions dels pronoms febles, així com les combinacions pronominals i l'ordre de col·locació dels pronoms.

Pel que fa a les preposicions, Cabanes destaca l'ús exclusiu de la preposició *en* per a indicar situació davant topònim, substantiu, adjectiu, demostratiu i relatiu, «com a conseqüència del manteniment de la construcció llatina», i atribueix l'alternança posterior amb la preposició *a* a «creuaments funcionals-semàntics que ja des del llatí postclàssic es produïen entre ambdues preposicions a causa de la pèrdua del caràcter pertinent de les preposicions clàssiques *ad / en* com a indicadors de lloc amb característiques semàntiques ben diferenciades» (p. 533).

La morfologia verbal és un dels aspectes que rep una major atenció en l'estudi lingüístic (p. 562-592), donada la complexitat que presenta. S'hi estudia en primer lloc el tema de present i el tema de perfet, després les formes del futur, del condicional i de l'imperatiu, i, finalment, els temps compostos i les formes impersonals d'infinitiu, gerundi i participi. Recordem, per exemple, la convivència en la tercera persona procedent del segment verbal llatí *AT* de les desinències *a* i *e*, si bé amb clar predomini de la primera, que s'ha imposat en valencià general. En l'incoatiu conviuen les formes *poseeix* i *poseïx*, i en el subjuntiu formes palatalitzades i no palatalitzades, com *proceescha* i *proçexca*.

També és extens el capítol dedicat a l'estudi del lèxic (p. 593-777). S'obre amb un apartat sobre morfologia lèxica i derivació, on es presenta la relació de prefixos i sufixos més emprats en el llibre. En l'apartat següent s'exposen les «locucions i altres expressions» del *Llibre de la Cort*, a través de les quals, segons Cabanes, «és on millor es fa palesa la creativitat de la llengua» (p. 596). Tanmateix, hauria resultat més aclaridor per al lector, com es fa en el glossari lèxic, que s'haguessen presentat dins del context on apareixen o bé amb referències al text. A continuació s'estudien els binomis lèxics coordinats, que, com diu l'autor, és un procediment característic del llenguatge jurídicoadministratiu, encara que també es dona en altres tipus de textos antics. Després d'assajar-ne una classificació, hom presenta la relació general dels binomis del llibre. Segueixen unes pàgines on s'estudien les variants gràfiques, sintàctiques i lèxiques dels escriptors.

La part més extensa del capítol dedicat al lèxic la constitueix el «glossari», on es presenten per ordre alfabètic els substantius, adjectius i verbs del llibre. S'hi indica el significat dels mots en el text i en moltes ocasions s'hi inclou l'etimologia. Encara que la majoria dels mots són coneguts, se'n poden trobar alguns de menys habituals o no registrats en el *DCVB* ni en el *DECat*, o bé registrats però amb altres sentits, encara que aquesta circumstància no sempre s'assenyala en el glossari, com *ampells*,

aporonada, arempuar, bellixos, debartiment, denador, depertrényer, erab, escarnador, frontí, interloquén, mitada ‘de dos colors o dos teixits diferents’ (*DCVB meitadat, -ada, mitadat, -ada*), *parenter, pidja, pixcurt, proferent, quarterner, repenyorar* o *tribanadura*. És interessant també, entre altres, el mot *pallola* ‘palletes o bri d’or’, «derivat de palla» (p. 726), que Coromines (*DECat*), en efecte, recull amb el sentit de ‘palleta o bri d’or que troben’, però que en el *Llibre de la Cort* d’Alcoi forma part de l’ornament d’una capa, i ens recorda l’adjectiu *pallolat, -ada*, poc estudiat també en els nostres diccionaris històrics, que es troba en diversos inventaris valencians dels segles xv i xvi, referit així mateix a teixits, especialment tovalles, tovalloles, tovallons i torcaboques.

En definitiva, donem l’enhorabona a Josep Lluís Santonja i Vicent Cabanes per aquest llibre, que de segur contribuirà a millorar el coneixement del català antic, i més concretament del segle xiv, i animem l’Ajuntament d’Alcoi a continuar amb aquesta línia editorial sobre fonts antigues.

JOAQUIM MARTÍ MESTRE
Universitat de València
 joaquin.marti@uv.es
 ORCID 0000-0001-5124-5225